

Asur Devleti'nin Anadolu Politikasında Hubuškia Ülkesinin Rolü

Suzan Akkuş Mutlu *

ORCID:0000-0002-8699-1081

Öz

Yeni Asur Devleti'nin en önemli politikası Anadolu'nun doğal kaynak ve ticaret yollarına hâkim olmaktır. Bu bağlamda Asur siyasetinde Doğu Anadolu Bölgesinin çok mühim bir yeri vardır. Ancak M.Ö. I. Binyılda Doğu Anadolu'nun geniş alanlarına hükmeden Urartular Asur'a karşı ittifaklar kurarak onun kuvvetli bir güç olarak Anadolu'da varlık göstermesini engellemeye çalışmışlardır. Bu güçler arasındaki mücadele sahalarından biri de yeri henüz kesin tespit edilememiş olan Hubuškia Ülkesi'dir. Asur siyasetinde Doğu Anadolu'nun çok önemli bir yeri vardır. M.Ö. I. Bin yılda Asur'un Anadolu'daki en önemli rakiplerinden biri olan Urartular, Asur'a karşı ittifaklar kurarak onun bölgede büyük bir güç olmasını engellemeye çalışmıştır. Bu iki büyük devlet arasındaki mücadele sahalarından biri de Hubuškia Ülkesi'dir. Asur kaynaklarından Urartu ile Asur Devleti arasında bir bölgede olduğu anlaşılan Hubuškia, coğrafi konumu ve zengin maden yataklarına sahip olması nedeniyle hem Asur hem de Urartu Devleti için cazibe kaynağı olmuştur. Hubuškia'nın tam olarak yeri tespit edilemese de çivi yazılı belgelerden Asur ile Urartu arasında tampon bir bölge oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle her iki devlet için de son derece önemli bir mevkiide bulunmaktadır. Asur çivi yazılı belgelerinde Hubuškia sıklıkla geçmesine rağmen Urartuların bu ülkeye ne isim verdikleri bilinmemektedir. Urartu Devleti'nin ilk kurulduğu yıllarda krali kent olarak bahsedilen Hubuškia Ülkesi'ne Asur krallarının II. Tukulti-Ninurta Dönemi'nden Esarhaddon Dönemi'ne kadar pek çok kez sefer düzenlediği ve vergi aldığı çivi yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Biz bu çalışmamızda çivi yazılı kaynaklar ışığında Asur'un Anadolu politikasında Hubuškia ülkesinin rolü ve önemini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hubuškia, Asur Seferleri, Urartu, Eski Anadolu.

Gönderme Tarihi: 11/11/2018

Kabul Tarihi:10/12/2018

* Dr. Öğr. Üyesi., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eposta: suzan.akkus@nevsehir.edu.tr

Role of ̘ubuškia Territory Concerning at the Anatolian Policy Of Assyria

Abstract

The most important policy of the new Assyrian State is to dominate the natural resources and trade routes of Anatolia. In this context, Eastern Anatolia has a very important place in Assyrian politics. But BC. In the 1st millennium, the Urartians which ruled the vast areas of the Eastern Anatolia, build alliances against Assyria tried to prevent them from being a strong force in Anatolia. One of the areas of struggle between these forces is the ̘ubuškia Country, whose location has not yet been determined. Within the context of Assyrian politics, Eastern Anatolia had a special place. In the years of 1000 B.C., Urartians, one of the most outstanding rivals of Assyria in Anatolia, sought to prevent Assyria from becoming a great power in the said region by forming alliances against Assyrians. In that sense, ̘ubuškia was regarded as a place of contestation in which Assyrians and Urartians confronted each other. ̘ubuškia, which was located in a region between Assyria and Urartia according to Assyrian sources, was a center of attraction for Assyria and Urartu due to its rich mineral deposits and significant geographical location. Although the exact location of ̘ubuškia has not been detected yet, it is inferred from the cuneiform script that the said region was a buffer zone between Assyrians and Urartians. Thus, it was located in an area which was considerably important for Assyrians and Urartians. Despite the fact that ̘ubuškia is pointed out frequently in Assyrian cuneiform scripts, it is not specified how Urartians named this place. Furthermore, it can be inferred from the cuneiform scripts that Assyrian kings imposed taxes and launched expeditions to ̘ubuškia, which was referred as “royal city” during the first years of Urartu’s foundation, from the period of II. Tukulti-Ninurta to the period of Esarhaddon. Accordingly, this study will examine the role and importance of ̘ubuškia territory concerning the Anatolian policy of Assyria in the light of cuneiform sources.

Keywords: ̘ubuškia, Assyrian expeditions, Urartu, Ancient Anatolia

Received Date: 11/11/2018

Accepted Date: 10/12/2018

РОЛЬ СТРАНЫ ХИБУШКИЯ АНАТОЛИЙСКОЙ ПОЛИТИКЕ АССИРИИ

Резюме

Наиболее важной политикой нового Ассирийского государства является доминирование над природными ресурсами и торговыми путями Анатолии. В этом контексте Восточная Анатолия занимает очень важное место в Ассирийской политике. Но господствующие до I тысячелетия до н.е. обширными территориями Восточной Анатолии урартцы пытались создать коалиции против Ассирии и тем самым предотвращать его влияние в Анатолии как сильной державы. Одним из мест борьбы между этими силами является страна Хибушкия, местонахождение которой еще не определено. Восточная Анатолия занимала очень важное место в Ассирийской политике. В I тысячелетие до н.е. Урарту будущим одним из важнейших соперников Ассирии в Анатолии, создав коалиции против Ассирии пытался предотвращать его силы в регионе. Одним из направлений борьбы между этими двумя великими государствами является страна Хибушкия. По сведениям Ассурских источников Хибушкия находилась в регионе между Урарту и Ассирийским государством, был источником привлекательности для Ассирии и Урартского государства из-за его географического положения и богатых месторождений. Хотя точное местоположение Хибушкия пока неопределено, по клинописным документам подразумевается что она образовала буферную зону между Ассирией и Урарту. Исходя из этого Хибушкия имела очень важную позицию для обоих государств. Хотя в ассирийских клинописных документах часто упоминается имя Хибушкия, неизвестно, как урартцы называли эту страну. Из

Akkuş Mutlu

клинописных документов ясно что в годы когда государство Урарту было основано Хибушкия упоминалось как королевство и от Ассурского короля Тукути-Нинурта до времен Эсархаддона на Хибушкию много раз проводились походы и изымались дани. В этом исследовании исходя из клинописных источников, мы рассмотрим роль и значение страны Хибушкия в Анатолийской политике Ассирии.

Ключевые слова: Хибушкия, Ассирия, Урарту, Древняя Анатолия

Получено: 11/11/2018

Принято: 10/12/2018

Giriş

Asur Devleti M.Ö. II. Bin yılda Anadolu'nun yerli halkı ile yaklaşık iki yüz elli yıl sürecek ticari ilişkiler kurmuştur. Asur Ticaret Kolonileri Çağı adı verilen bu dönemde Anadolu'nun zengin madenlerini alıp Asur'a götürmüşlerdir. Karşılığında da çeşitli cinsten kumaşlar, takılar, süs eşyaları ve kendilerinin de ithal ettikleri kalayı satmışlardır.¹ Ancak Egeli kavimler Göçü'nden sonra Ön Asya'da dengeler değişmiştir. Anadolu'da Hurri Mitanni ve Hitit Devletleri yıkılmış, Geç Hitit Beylikleri adı verilen yeni siyasi teşekküller kurulmuştur.² Bölgede Asur lehine olan bu gelişmeler Anadolu üzerindeki politikalarında da değişikliklerin olmasına neden olmuştur. Asur bu gelişmelerin ardından Akdeniz ticaretine ve Anadolu'nun doğal kaynaklarına hâkim olmak için harekete geçmiştir. Ancak Asur'un en büyük rakibi olan Urartular Anadolu kavimleri ile ittifaklar kurarak Asur'un Anadolu üzerindeki emellerine ulaşmasını engellemeye çalışmışlardır. Asur'un hedeflerine ulaşmasında bir başka engel ise Arami Göçleri olmuştur. Ege Göçleri'nin oluşturduğu karışıklıklardan faydalanan Aramiler bu tarihten itibaren yani M.Ö. XII. yüzyıldan M.Ö. VII. yüzyıla kadar resmen çağa damgalarını vurmuşlardır.³

Asur'un Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirme noktasında en önemli mevkilerden biri Hubuşkia ülkesidir. Genel olarak bazı araştırmacılar Hubuşkia'nın Zagros Dağları'nın doğusunda veya batısında yer aldığı görüşündedirler. Bazı araştırmacılar ise Van Gölü'nün güneyinde yer aldığını kabul etmekle birlikte,⁴ coğrafi konumu ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmektedir. Van Loon, Botan Vadisi'nde,⁵ Salvini, Hubuşkia'nın Revandiz Çayı'nın güneydoğusunda,⁶ Russel, Revandiz Çayı'nın güney doğusundaki dağlık alanda,⁷ Reade, Revandiz

¹ Hüseyin Sever, "Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (MÖ. 1950-1970) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler", *Bellekten*, 1995, LIX/224, s. 1-16.

² Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, IXX. Baskı, Tübitak Yayınları, Ankara, 2005, s. 109,110.

³Füruzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, IV. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 233; Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, X. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2014, s. 93,94.

⁴ Taner Tarhan, "Urartu Devletinin Kuruluş Evresi ve Kurucu Krallardan 'Lutupri=Lapturi' hakkındaki Yeni Görüşler", *An. Ar*, VIII, 1980, s. 88,89.

⁵ M. N. van Loon, "The Inscription Of Ishpuini And Menua At Qalatgah", *Journal Of Near Eastern Studies*, Vol. 34, No. 3, 1975, s. 204.

⁶ Mirjo Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü*, Çev. Belgin Aksoy, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006, s. 37.

⁷ Hugh F. Russell, "Shalmaneser's Campaign to Urartu in 856 B.C. and the Historical Geography of Eastern Anatolia According to the Assyrian Sources", *Anatolian Studies* 34, 1984, s. 197; G. Lanfranchi, "Assyrian Geography and Neo-Assyrian Letters The

Çayı'nın güney doğusunda,⁸ Belli, Van Gölü'nün güneyi ile Türkiye'nin güneydoğu sınırının çizildiği bölgede,⁹ Çilingiroğlu, Van Gölü'nün güneyinde,¹⁰ Parpóla ise Hubuškia'yı Revandız'ın doğusuna Zağros Dağları geçitlerinin olduğu bölgede,¹¹ Streck, Dicle ile Büyük Zap ırmağı arasında,¹² Medvedskaya, Hakkâri civarında yer aldığını,¹³ bazı araştırmacılar ise Van Gölü ile Urmiye Gölü arasında,¹⁴ Levine, Yukarı Zap Vadisi'nde Hakkâri Yüksekova civarlarında olduğunu,¹⁵ ileri sürmektedirler.

Hubuškia ve Nairi memleketi Urartulardan önce Hurrilerin hâkimiyeti altındaydı.¹⁶ M.Ö. 9. Yüzyıldan itibaren Asur çivi yazılı kaynaklarında geçen Hubuškia'yı Urartuların nasıl adlandırdığı bilinmemektedir.¹⁷ Asur krallarının bölgeye yaptıkları seferleri anlattıkları belgelerde Hubuškia krali kent olarak geçmektedir.¹⁸ Çivi yazılı belgelerden bölgenin Urartu kralı İşpuini Dönemi'nde Urartu hâkimiyetine girdiği anlaşılmaktadır. Urartu Devleti'nin kurulduğu ilk yıllarda Van Gölü'nün güney ve güneybatısı önemli yerleşim alanıdır.¹⁹ Hubuškia stratejik konumu ve zengin maden kaynakları açısından Asurlular ve Urartular için cazibe kaynağı olmuştur. Dolayısıyla Asur Devleti bölgenin madenlerini ele geçirmek için pek çok kez sefer düzenlemiştir.²⁰

Location of Hubuškia Again". Neo Assyrian Geography, ed. Mario Liverani, Roma, "La Sapienza", 1995, s. 127.

⁸ Julian Reade, "Campaigning Around Musasir", A.Çilingiroğlu, D. H. French (ed). *III. Anadolu Demir Çağları Sempozyumu Bildirileri, 6-12 Ağustos 1990, Van*. The British Institute of Archaeology, Ankara, 1994, s. 185-188.

⁹ Oktay Belli, "Nairi-Hubuškia Ülkesi Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, (23-26 Mayıs 1983)*, 1984, s. 31-39.

¹⁰ Altan Çilingiroğlu, "Tanrı Assur'a Bir Mektup", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, İzmir, 1984, s. 19.

¹¹ Simo Parpóla, *Neo-Assyrian Toponyms*, AOAT, Butzon&Bercker, Kevelaer, 1970.

¹² Belli, a.g.m., s. 34.

¹³ Inna Medvedskaya, "Localization of Hubuškia", S. Parpóla and R. M. Whiting (ed), *Assyria 1995 Proceeding of the Anniversary Symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project Helsinki, September 7-11, 1995*, The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki, 1997, s. 197.

¹⁴ Lanfranchi, a.g.m., s. 127.

¹⁵ Louis D. Levine, "Sargon's Eighth Campaign", L. D. Levine, T. C. Young (ed), *Mountains and Lowlands: Essays in the Archaeology of Greater Mesopotamia*, Undena Publications, Malibu, 1977, s. 144.

¹⁶ Mirjo Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü*, s. 33.

¹⁷ Louis D. Levine, "Hubuškia", *Reallexikon der Assyriologie* 4: 479, 1972-1975.

¹⁸ Parpóla, *Neo-Assyrian Toponyms*, s. 166,167.

¹⁹ Belli, a.g.m., s. 33; Altan Çilingiroğlu, *Urartu Tarihi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1994, s. 30.

²⁰ Belli, a.g.m., s. 33-39.

Doğu Anadolu Bölgesi dağlık ve orduların geçişini zorlaştıracak ormanlarla kaplıdır. Ayrıca Van Gölü ve Urmiye Gölü arasında doğal geçitlerin azlığı sayesinde savunmaya elverişli bir alandır. Urartu Devleti coğrafyanın sağladığı bu avantaja güvenerek Asur Devleti'yle mücadele etme cesaretini göstermiştir.²¹ Bu yüzden, Asur kralları hiç bir zaman Urartu memleketini tam olarak egemenliği altına alamamışlardır. Coğrafyanın sağladığı savunma imkânlarının yanında ekonomik avantajları da vardır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Urmiye Gölü'nün kuzey ve güney alanlarında iyi cins atlar yetiştirilmektedir.²² Gölün güneyindeki bölgenin büyük bir kısmı ise Hubuškia Ülkesi tarafından kontrol edilmektedir.²³ Ayrıca bölge maden kaynakları açısından son derece zengindir. Asur krallarının düzenlemiş oldukları seferlerin temelinde bölgenin maden kaynaklarını elde etmek ve ticaret yollarının denetimini ele geçirme arzusu yatmaktadır.²⁴

M.Ö. IX. Yüzyılda Hubuškia Ülkesinde Hâkimiyet Kurma Çabası

Hubuškia ilk olarak Asur yazıtlarında II. Tukulti-Ninurta (MÖ. 890-884) Dönemi'nde karşımıza çıkmaktadır. Asur kralının bölgeye yaptığı seferini anlattığı yazıtında Hubuškia ülkesinin başında Apa isimli bir kralın olduğu ve II. Tukulti-Ninurta karşısında büyük bir mağlubiyete uğradığı anlaşılmaktadır. Kireçtaşı yassı bir plaka üzerinde yer alan yazıt, Ninive'de Asurnasirpal'ın Sarayında bulunmuştur.²⁵ Asur Kralı'nın Nairiye seferini anlattığı yazıt şöyledir:

"Tukulti-Ninurta'nın sarayı(nın eşyası), [evrenin kralı, Asur'un kralı, Adad-Nirari'ninoğlu...]. Dicle'nin diğer kıyısından Hatti ülkesine [...] Nairi ülkelerinin tümünü, Şuhu ülkesinden [Rapiqu şehrine] Kiruru dağının [geçitlerinden] Gilzani ülkesine, Hubuškia şehrinin kralı Apa [...] o ele geçirdi. Babilu dağının geçitlerinden [...] 'e kadar Aşağı Zab'dan Til—Bari şehrine, Hirimu (ve) Harutu ülkelerini, [Kar]dunias kalelerini, Dicle'nin üst kısmındaki Susu şehrinde [...] 'e, Dur-Karigalzu'dan Şamaş'ın Sippar'ı (ve) [...] Sippar şehrine kadar o fethetti."²⁶

²¹ Mehmet Kurt, "Yeni Asur Devleti'nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2009, s. 2.

²² Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*. Ekin Kitabevi, Bursa, 2006, s. 133.

²³ Reade, a.g.m., s. 185.

²⁴ Belli, a.g.m., s. 33 vd.; Paul E. Zimansky, "Urartian Geography And Sargon's Eighth Campaign", *Journal of Near Eastern Studies*, XLIX, 1990, s. 19.

²⁵ RIMA II, No. 496- 499.

²⁶ RIMA II, No. 498.

II. Tukulti-Ninurta'ya ait belgeden de anlaşıldığı gibi ülkenin başında Apa isimli bir kral bulunmaktadır. Gerek II. Tukulti-Ninurta'ya ve gerekse daha sonra Asur tahtına geçen II. Asurnasirpal (M.Ö. 883-859) Dönemi'ne ait belgeleri incelediğimizde Hubuškia'nın en azından M.Ö. IX. yüzyılın başlarında Nairi²⁷ konfederasyonuna bağlı olmayan bağımsız bir ülke olduğu anlaşılmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin maden kaynakları açısından son derece zengin bir bölge olması hem Urartular hem de Asur için büyük önem taşımıştır. Mezopotamya'nın maden kaynakları açısından fakir olması ve kereste ihtiyacını Anadolu'dan karşıladığını da düşünürsek bölgenin Asur için ne kadar değerli olduğu daha net anlaşılacaktır. Bu sebeple Asur Devleti ile Nairi bölgesindeki kavimler arasında M.Ö. XIII. yüzyıldan M.Ö. VII. yüzyılın son çeyreğine kadar savaşlar devam etmiştir.²⁸ Ayrıca bölgenin doğudan Akdeniz'e kadar uzanan ticaret yolları üzerinde bulunması ve Anadolu'ya geçiş noktası üzerinde yer alması önemini daha da artırmaktadır.²⁹ Asur kralları hem doğal zenginlikleri elde etmek hem de ticaret yollarına hâkim olabilmek için M.Ö. XIII. yüzyıldan itibaren bölgeye yağma seferleri düzenlemişlerdir.

II. Tukulti-Ninurta'dan sonra tahta çıkan II. Asurnasirpal (M.Ö. 883-859) Dönemi'nde de Hubuškia üzerine seferler devam etmiştir. Asur kralı II. Asurnasirpal tahta çıktığı yıl Hubuškia'ya bölgesine yaptığı seferde tanrının yardımıyla üstün geldiğini ve at, gümüş, altın, kalay, bronz, bronz kapları haraç olarak aldığını yazmaktadır.³⁰ M.Ö. 880 yılında Hubuškia üzerine yapılan sefer sonrasında da Asur kralı II. Asurnasirpal at, öküz, koyun, altın, gümüş, şarap olarak vergi aldığından bahsetmektedir.³¹ Asur krallarının bölgeden at üzerinden haraç alması oldukça dikkat çekici bir durumdur. Çivi yazılı belgeler incelendiğinde Hubuškia ülkesinden öküz, sığır, koyun gibi hayvanların adları geçmekle birlikte büyük oranda madenler ve at üzerinden vergi alındığı anlaşılmaktadır. Bu durum bölgede çok iyi cins atlar yetiştirildiğinin de kanıtıdır.

²⁷ Asur krallarının Nairi olarak adlandırdıkları bölge günümüzde Van Gölü'nün güney ve güneybatısında yer alan Kırhi, Hubuškia ve Diyarbakır civarındaki Tumme'den kuzeydeki Diauehi ülkesine kadar olan alanı kapsamaktadır. Yasin Topaloğlu, *Kuzeydoğu Anadolu'da Urartu'nun Tarihi Mirası (Kalıntıları) ve Arkeolojik Verileri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009, s. 39.

²⁸ Belli, a.g.m., s. 33.

²⁹ Stuart C. Brown, "Media and Secondary State Formation in the Neo-Assyrian Zagros: An Anthropological Approach to an Assyriological Problem", *Journal of Cuneiform Studies*, V. 38, No. 1, 1986, s. 107.

³⁰ RIMA II, No. 544, 545; ARAB I, No. 441.

³¹ RIMA II, No. 565.

Hubuškia'nın II. Asurnasirpal Dönemi'nde de bağımsızlığını koruduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Asur kralı Kalah şehrinde inşa ettirdiği sekiz sarayın açılışı için düzenlediği törene içlerinde Hubuškia'nın da olduğu hâkimiyeti altındaki bölgelerden yüksek dereceli memurların ve elçilerin katıldığı on gün süren bir davet verdiğini ve onları onurlandırıldığını yazmaktadır.³²

"Kalah sarayını açınca ülkemin her bir bölgesinden davet edilen 47.074 erkek ve kadına, Suhu, Hindanu, Patinu, Hatti, Tyre, Sidon, Gurgumu, Malidu, Hubuškia, Gilzanu, Kumu (ve) Musasir ülkelerinden 5000 yüksek memur ve elçiye, Kalah'dan 16.000 kişiye, sarayımdan 1500 zariqu'ya hepsine -bütün ülkelerden gelenler ve Kalah halkı toplam 69.574 kişiye 10 gün boyunca ziyafet verdim, içki verdim, yıkanmalarını sağladım, eğlendirdim. (Böylece) onları onurlandırdım (ve) neşe (ve) barış içinde ülkelerine gönderdim".³³

II. Asurnasirpal Nairi üzerine düzenlediği bir seferinde Zamua topraklarında kaldığı zaman Hudini, Hardishi, Hubuškia ve Gilzani erkeklerini Tanrı Asur'un yardımıyla büyük bir mağlubiyete uğrattığını şarap, altın, gümüş, at, sığır, yün, parlak renkli yünden giysiler üzerinden haraç ve vergi aldığından bahsetmektedir.³⁴ Burada dikkati çeken Asur kralının yün üzerinden vergi ve haraç almasıdır. Çivi yazılı belgelerden eskiçağda yünün kıyafet olarak kullanımının dışında devletler arasında haraç ve hediye olarak verildiği de anlaşılmaktadır. Asur Devleti M.Ö. II. Bin yılda yün ihtiyacını Anadolu'nun yerli halkı ile ticaret yaparak elde etmişlerdir. Tabletlerden anlaşıldığı kadarıyla Anadolu'ya dokuma ihracatı yapan Asur ülkesi, evlerde küçük dokuma tezgâhları kurarak dokuma sanayi oluşturmuştur. Dokuma sanayinin bir sonucu olan yün ihtiyacı da koyunun fazla olduğu ülkelerden tedarik edilmiştir. Asurlu tüccarlar kumaş ticaretinden çok yüksek miktarlarda kar elde etmişlerdir. Asur Ticaret Kolonileri adı verilen bu dönem Hititlerin saldırıları ile sona ermiştir. Daha sonraki dönemde yaklaşık M.Ö. 1200 yılında meydana gelen Ege Göçleri sonucunda Ön Asya'da dengeler değişmiştir. Tüm bu gelişmeler Asur Devleti'nin Anadolu politikasında da değişikliklerin olmasına yol açmıştır. Daha önce ticaret ile elde etmiş olduğu madenler ve yün gibi ürünleri M.Ö. I. Bin yılda Anadolu üzerine seferler düzenleyip mağlup ettiği ülkelerden vergi ve haraç olarak elde etme yoluna gitmiştir.

³² RIMA II, No. 682.

³³ RIMA II, No. 293, 682.

³⁴ ARAB I, No. 457.

Akkuş Mutlu

Asur kralı III. Salmanassar krallığının ilk yılında (M.Ö. 858-824), “*Kurkh Monoliti*”³⁵ adı verilen yazıtta Hubuškia üzerine bir sefer düzenlediğini ve 100 şehir ile birlikte yaktığını, Hubuškia kralı Kâkia'nın Salmanassar'ın muhteşem silahlarının dehşeti karşısında korktuğunu ve dağlara sığındığını orada büyük bir savaş yaptığını ve ganimetlerle Asur'a döndüğünü anlatmaktadır.³⁶

Asur kralı yazıtında olayları şöyle anlatmaktadır:

“...Krallığının başlangıcında saltanatımın birinci yılında tahta oturduğum zaman savaş arabalarımı ve ordumu topladım... Hubuškia şehrini yüz semtiyle birlikte ateşle yaktım. Nairi Ülkesi'nin kralı Kâkia ve onun huzurlu ordusu korkunç silahlarımı görünce korktular ve yüksek dağlara kaçtılar. Onları takip ederek dağlara tırmandım. Dağlarda korkunç bir muhabere ettim. Onların tamamını vurdum. Arabaları, askerleri, atları tekrar dağlara götürdüm. Tanrım Asur'un korku veren saygısıyla onların üstesinden geldim. Çökerek ayaklarımın altına kapandılar. Onlara vergi yükledim. Hubuškia'dan ayrıldım. Urartu'nun Aramu'nun kralı şehri Sugunia'ya gittim. Şehre saldırdım ve esir ettim. Askerlerin çoğunu katlettim. Ganimetlerini alıp götürdüm. Şehrin önüne başlarından bir sütun yaptım. On dört şehri semtleriyle beraber yaktım. Sugunia'dan ayrıldım. Nairi Ülkesi Denizi'nden aşağı indim. Silahlarımı o denizde yıkadım. Tanrılarımın kurbanları sundum. O zaman kudretim büyük olduğunu ve tanrım Asur'un ihtişamını yaptırdığım taşın üzerine yazdım. Üzerine oturdum. Denizden döndüğümde Asu, Guzanite'nin takdiri olarak iki deve at, sığır, koyun, şarap aldım ve Asur şehrine taşıdım...”³⁷

Yazıttan anlaşıldığı gibi Asur kralı Hubuškia ülkesinden geçerek Urartu başkentine ulaşmıştır. Bu açıdan baktığımız zaman bölgenin Asur ile Urartu arasında tampon bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Hubuškia ülkesinin kontrolünün Asur'un elinde olmaması Urartular açısından büyük önem taşımaktadır. Zira bu ülkeyi kontrol altında tutan düşmana karşı daha üstün bir konuma gelmektedir. III. Salmanassar Dönemi'nde Hubuškia bölgesine yapılan seferlerde Hubuškia ve Bit-Adini kralları büyük direnç gösterdiler de Asur Kralı tarafından mağlup

³⁵ Asur kralı III. Salmanassar'a ait olup, Diyarbakır ilimizin 20 km. güneyinde aynı adı taşıyan yerde “*Kurkh Monoliti*” yazıtı bulunmaktadır.

³⁶ ARAB I, No. 598, 628,632.

³⁷ RIMA 3: 14,15; ARAB I: 594; David Frankel, *The Ancient Kingdom of Urartu*, London, 1979, s. 7.

edilerek ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır.³⁸ III. Salmnanassar Dönemi'ne ait yazıtlarda ilk kez Nairi ülkesinin bir kralı olarak karşımıza çıkan Kâkia³⁹ aynı yazıtın devamında ve başka yazıtlarda Hūbuškia Ülkesinin kralı olarak geçmektedir.⁴⁰

"...onların yağmalarını götürdüm.[Aridu'dan ayrıldım], Hūbuškia'ya geldim. [Hūbuškia'yı] civarındaki 100 şehirle birlikte [yaktım]. Hūbuškia kralı Kâkia benim muhteşem silahlarımın dehşeti karşısında korktu ve dağı kalesi yaptı. Dağa tırmandım, dağda korkunç bir savaş yaptım. Onların geride kalan mallarını dağlardan aşağı indirdim. Hūbuškia'dan ayrıldım.."⁴¹

Yazıttan da anlaşıldığı üzere Hūbuškia bu dönemde bağımsızlığını korumaktadır ve Kâkia isimli bir kral tarafından yönetilmektedir. Ancak III. Salmnanassar ile yaptığı savaşta büyük bir bozguna uğramış ve dağlara sığınmak zorunda kalmıştır. Asur kralı bu seferinden de büyük bir ganimetle ülkesine dönmüştür. Fakat Hūbuškia ülkesinin bağımsızlığı çok uzun sürmemiştir. III. Salmanassar'ın krallığının üçüncü yılında Hūbuškia Asur hâkimiyetine geçmiştir.⁴² Asur kralı bölgeye yaptığı seferler sırasında çok acımasızca davrandığını yazıtlarında dile getirmektedir. Asur kralı Hūbuškia'ya karşı yaptığı seferden şöyle bahsetmektedir:

"Saltanatımın 3. yılında Adini'nin oğlu Ahuni benim güçlü silahlarımdan korktu ve kralî şehri Til-Barsip'i terk etti. Fırat'ı geçtim. Hitit halkının Pitru olarak isimlendirdiği Fırat'ın diğer tarafında Sagur nehri üzerinde yer alan Ana-Asur-utir-Asbat şehrini kendim için gasp ettim. Dönüş yolumda Alzi ülkesinin geçitlerine girdim; Alzi, (Suhme), Daiaeni, Tumme ülkelerini, Urartu kralı Aramu'nun kralî şehri Arzaşkun'u, Gilzanu ve Hūbuškia'yı fethettim".⁴³

"...Kute kabilesinin geniş ülkesini veba, kötülük tanrısı Girra gibi tahrip ettim. Arzaşkun'dan Gilzanu'ya, Gilzanu'dan Hūbuškia'ya uzanan topraklar üzerine fırtına tanrısı Adad gibi gürledim. Urartu üzerine merhametsiz egemenliğimi kurdum".⁴⁴

³⁸ RIMA 3: 11; Mattias Karlsson, *Early Neo-Assyrian State Ideology Relations of Power in the Inscriptions and Iconography of Ashurnasirpal II (883–859) and Shalmaneser III (858–824)*, Uppsala Üniversitesi, Uppsala, 2013, s. 44.

³⁹ ARAB I, No. 598; RIMA 3: 11–24.

⁴⁰ ARAB I, No. 607, 628, 632; RIMA 3: 8, 21.

⁴¹ ARAB I. No. 632.

⁴² Aytuğ O. Taşyürek, "A Rock Relief of Shalmaneser III on the Euphrates", *Iraq*, XLI/1, 1979, s. 49.

⁴³ ARAB, I, No. 560; Taşyürek, a.g.m., s. 49.

⁴⁴ ARAB, I, No. 619.

Akkuş Mutlu

Asur kralı III. Salmanassar M.Ö. 856 yılında Hubuškia üzerine yapılan sefer sonunda Hubuškia kalesi Shilaia'yı kuşattığını askerlerin büyük bir kısmını kılıçtan geçirerek 3000 tanesini esir aldığını, çok sayıda sığır, koyun, at, öküz ve taylorını alarak Asur'a götürdüğünü yazmaktadır.⁴⁵ M.Ö. 829 yılında saltanatının 30. Yılında yapılan seferde de Hubuškia'nın başında olan Datana'dan vergi aldığından bahsetmektedir.⁴⁶

M.Ö. 844 yılında yeniden Doğu Anadolu Bölgesi'ne sefer düzenleyen Asur kralı yazıtlarında ne kadar acımasız olduğunu defalarca kez açıkça dile getirmektedir. Asur seferleri sonucunda Anadolu halkının nasıl darmadağın olduğu anlaşılmaktadır. Salmanassar yaptığı tahribatı şöyle anlatmaktadır:

*"... Gilzanu'dan Hubuškia şehrine azametle yürüyüp geçtim. Böylece onlar fırtınaya uğramış yıkıntı gibi oldular."*⁴⁷

*"Salmanassar, yüce kral, haşmetli kral, dünyanın dört bölgesinin kralı...,Enzi, Gilzanu, Hubuškia, Urartu fatihi, onların yıkımına sebep oldum ve ateş gibi onların üzerini sardım. Adini'nin oğlu Ahuni'den, tanrılarını, ordularını, ülkesini, evinin eşyalarını ülkemin halkı için aldım"*⁴⁸

Yukarıdaki yazıtta ilginç olan durumlardan biri de alınan ganimetler arasından tanrılardan bahsedilmesidir. Bu gerçekten eskiçağ toplumları açısından son derece korkunç bir olaydır. Eskiçağ toplumları insana benzer her birinin önem derecesi farklı erkek ve dişi olarak tanrılar oluşturmuşlardır. Bu tanrılardan en önemlilerinden biri de savaş tanrılarıdır. Savaşların kazanılması ya da kaybedilmesinin onların takdiri ile gerçekleştiğine inanılmıştır. Ayrıca tanrıların da orduyla birlikte savaştığına inandıkları için savaş meydanlarına tanrı heykelleri de götürülmüştür. Bu nedenle heykel çok iyi korunmalı ve düşman eline kesinlikle geçmemesi gerekmektedir. Tanrı heykelinin kaybedilmesi büyük bir felaket demektir. Çünkü bu durum tanrının kendilerini terkettiği anlamına gelmektedir. Yani tanrı desteğini üzerlerinden çekmiş demektir. Dolayısıyla Asur kralının ganimet olarak tanrıları alması toplumun psikolojik açıdan da çökmesi anlamına gelmektedir.⁴⁹ III. Salmanassar yine saltanatının 18. yılında on altıncı kez Fırat'ı geçtiğini,

⁴⁵ ARAB I, No. 607; SAA III, No. 17.

⁴⁶ ARAB I, No. 587.

⁴⁷ ARAB I, No. 641.

⁴⁸ J. Læssøe, "Building Inscription from Forth Shalmenesser III Nimrut", *Iraq*, XXI/1, 1959, s. 41.

⁴⁹ Isabella Klock-Fontanille, *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara, 2005, s. 57.

Akkuş Mutlu

Hubuškia üzerine sefer düzenlediğini ve geçtiği yerleri yakıp yıkarak ilerlediğini söylemektedir.

“.....Hâkimiyetim Dicle nehrinin kaynağından Fırat'ın kaynağına, Enzi, Suhme, Melidi, Tumme, Daiaeni ve Urartulu Aramu'nin kralî şehri Arzaşkun'a kadar uzanmaktadır. Gilzanu ve Hubuškia'yı tufan gibi silip süpürdüm. Kullar dağından Manna, Parsua, Allabria, Apdadani, Namri ve Haban ülkelerinin arasından Tuglias'a kadar Girru'nun kızgınlığıyla yakılmış gibi yaktım. Saltanatımın 18. yılında on altıncı kez Fırat'ı geçtim...”.⁵⁰

Asur kralının bir heykeli üzerinde bulunan ve 22. saltanat yılına ait yazıtta ise, Fırat'ı 22. kez geçtiği ve Hubuškia Ülkesi'nin Puhamme şehrine ilerlediği anlaşılmaktadır.⁵¹ 30. ve 31. Saltanat yıllarına ait yıllıklarında ise; kendisi bizzat sefere katılmak yerine komutanı Daian-Aşşur'u görevlendirmiştir. Bu dönemde Hubuškia'nın başında Datana isimli bir kralın bulunduğu ve Asur karşısında mağlubiyete uğrayarak vergi vermek zorunda olduğu anlaşılmaktadır.

“..... saltanatımın otuzuncu yılında, Kalhu'da bulunduğum zaman, Daian Assur'u, büyük ordularımın başkomutanı, ordularımın başında sefere gönderdim. Zap Irmağı'nı geçti, Hubuškialıların kentlerine geldi. Hubuškialı Datana'dan tribut aldım....”⁵²

III. Salmanassar saltanatının 31. senesinde (M.Ö. 827) Daian-Aşşur komutasında Asur ordusunu Hubuškia ve Musasir ülkelerine göndererek Hubuškia'yı haraca bağlamış, Musasir'i 46 ülkesiyle birlikte ele geçirmiştir.⁵³ Bu dönemde Musasir henüz Urartulara ait değildir.⁵⁴

"Hate ülkesini en uzak sınırına kadar, [Melidi] ülkesini, Daiani (ve) Suhme ülkelerini, [Urartu'lu Arame'nin] kralı şehri Arzaskun'u, Gilzanu ve Hubuškia ülkelerini Dicle'nin kaynağından Fırat'ın kaynağına (uzanan toprakları), Zamua Ülkesinin Ortasındaki Deniz'den Kaldu Ülkesinin Denizi'ne (uzanan toprakları) [ayaklarımın dibinde] baş

⁵⁰ Kinnier Wilson, "The Kurbail Statue of Shalmanassar III", *Iraq*, XXIV / 1-2, 1962. s. 95.

⁵¹ Pehlivan, "Urartu Krallığı ve Dış Politikası: I. Sarduri (MÖ. 844-828), İşpuini (MÖ. 828-810) ve Menua (MÖ. 810-785) Dönemi", *History Studies*, Vol. 5, S. 5, 2013, s. 178.

⁵² ARAB I, No. 587.

⁵³ ARAB I, No: 588; Selma Pehlivan, "Urartu Krallığı ve Dış Politikası: I. Sarduri (MÖ. 844-828), İşpuini (MÖ. 828-810) ve Menua (MÖ. 810-785) Dönemi", *History Studies*, Vol. 5, S. 5, 2013, s. 195.

⁵⁴ Altan Çilingiroğlu, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir, 1997, s. 27.

eğdirdim. Babil'e ilerledim. Orada kurbanlar sundum ve Kaldu ülkesine indim."⁵⁵

III. Salmanassar'dan sonra Asur Devleti bazı bölgelerin hâkimiyetini Urartulara kaptırmıştır. V. Şamsi-Adad (MÖ 823-811) Dönemi'nde Asur orduları da Urmiye Gölü havzasında bulunan, Manna ve Parsua bölgelerine yağma seferlerine çıkmışlardır. Asur kralı kaybettiği toprakları yeniden ele geçirmek için büyük bir mücadele vermiştir. Asurlular Stratejik açıdan büyük önemi olan Urmiye Gölü ve çevresi, Kuzey Suriye topraklarını Urartulara bırakmak istemiyorlardı. Bu nedenle sürekli olarak bölgeye seferler düzenlemişlerdir. V. Şamsi-Adad'ın hükümdarlığı sırasında Hubuškia ülkesinin başında Dadi isimli bir kral olduğu ve ondan at, eşek, deve gibi binek hayvanları üzerinden vergi aldığı anlaşılmaktadır.

Asur kralı üçüncü Nairi seferini anlatan yazıtında şöyle söylemektedir:

*"Üçüncü seferimde Zaban nehrini geçtim, Kullar dağını aştım ve Nairi'ye çıktım. Hubuškialı Dadi'den, Mekdiara'nın oğlu Sarsina'dan, Sunbai, Mannai, Parsuai, Taurlai ülkelerinden eyere alıştırılmış atlardan oluşan tribut aldım. Mesa'ları- Efendim Asur'un müthiş ihtişamı onları yendi. Benim güçlü silahlarımın müthiş parıltısı karşısında korktular ve şehirlerini terkettiler. Yalçın dağlara çıktılar. Gökyüzünde bulut gibi sallanan hiçbir kuşun uğramadığı üç zirveyi kale olarak kullandılar. Onları takip ettim, o dağ zirvelerini kuşattım. Bir gün içinde bir kartal gibi onların üzerine saldırdım onların büyük bir bölümünü öldürdüm, onların mallarını-eşyalarını, hayvanlarını, eşeklerini, hayvan sürülerini, eyere alıştırılmış atlarını, çok sayıda iki hörgüçlü develerini dağlardan indirdim. Civarındaki 500 şehri tahrip ettim, yıktım, yaktım."*⁵⁶

Asur Devleti Doğu Anadolu'daki hâkimiyetini III. Adadnirari (M.Ö. 810-783) Dönemi'nde yeniden sağlamıştır. Bu sırada Urartu Devleti'nde bir taht değişikliği meydana gelmiştir. İşpuini'nin oğlu Menua (M.Ö. 810-786) tahta çıkmıştır. Bu dönemde Urartuların ülkenin güney sınırı yerine kuzey sınırına yönelmesi Asur'a fırsat vermiş, Güney Urmiye Bölgesi'ndeki hâkimiyetini yeniden sağlamıştır. Menua tahta geçer geçmez ilk iş olarak kısa süre önce kaybedilmiş olan Manna, Parsua ve Hubuškia bölgelerine sefer düzenleyerek hâkimiyetini yeniden tesis etmiştir.⁵⁷

⁵⁵ ARAB I. No. 686.

⁵⁶ ARAB I, No. 718.

⁵⁷ Recep Özman, *Assur-Urartu Siyasi Mücadelelerinin Yazıtlara Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1994, s. 50.

Asur krallarının M.Ö. IX. Yüzyılda Hıbuşkia ülkesine yaptıkları seferleri anlattıkları yazıtlardan bu yüzyılda Hıbuşkia'nın genel olarak bağımsız olduğu ancak Asur krallarının saldırıları sonucunda ağır bir mağlubiyete uğrayarak haraç ve vergi ödemek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Asur Devleti'nin bölgeye hâkim olmasını başta Urartular olmak üzere Nairi halklarının karşı çıktıkları ve aralarında ittifak kurarak Asur'a karşı mücadele ettikleri krali yazıtlarda belirtilmektedir. Hıbuşkia ülkesi ise bazen Urartuların bazen de Asur'un hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. Zira yazıtlardan Hıbuşkia ülkesinin bu iki güçlü devlet arasında tampon bir bölge oluşturduğu anlaşılmaktadır.

M.Ö. VIII. ve VII. Yüzyılda Hıbuşkia Ülkesine Düzenlenen Seferler

Nairi ülkesi halkları ile Asur arasındaki mücadeleler M.Ö. VII. Yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Ancak en şiddetli savaşlar Asur kralı II. Sargon Dönemi'nde gerçekleştirilmiştir. II. Sargon Dönemi'ne ait yazıtlarda Hıbuşkia Nairi ülkesinin başkenti olarak bahsedilmektedir. Asur kralı Nairi Kralı İanzu'dan at, sığır ve koyun üzerinden haraç aldığı ve haracı krali kenti Hıbuşkia'da kabul ettiğini söylemektedir.

II. Sargon saltanatının yedinci yılında meydana gelen olayları şöyle anlatmaktadır:

*“...Mannealı Ullusun'u şehrinin sol tarafına yaklaştığını gördü ve arazisindeki dağın kayalıklarında kayboldu. Başkenti İzurtu'yu güçlü şehirleri İzibia ve Armeid'i zaptettim. Manneanlı Ullusunu'ya verilen yirmi iki kaleyi geri aldım. Urartulu Ursa'yı Uaush'un dik yamaçlarında buldum ve kendi elimle yakaladım. Güçlü surlarla çevrili elli beş şehrini on bir kalesiyle birlikte sekiz eyaletini zaptettim ve onları Asur sınırları içerisine getirdim. Tuaiadu'nun sekiz kalesini Andia'nın Telisuna adlı bir eyaletini zaptettim. Mallarıyla birlikte 4200 kişiyi alıp götürdüm... Nairi kralı İanzu'nun haracını, başkenti Hıbuşkia içinde kabul ettim (atlar, sığır ve koyun). Karalla'lı Assurli'u ve Allabra'lı Itti Asur boyunduruğundan çıktılar”.*⁵⁸

II. Sargon'un Nairi ülkesi kralı İanzu'dan vergi alması Urartu ile savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Asur kralı Kuzey batı sınırını güvence altına aldıktan sonra M.Ö. 714 yılında Anadolu'ya sekizinci kez sefer düzenlemiştir. “Sargon'un Sekizinci Seferi” olarak tarihe geçen seferi sırasında iyi cins at yetiştiren bölgelere gelmesi tabii ki tesadüf bir durum değildir. Asur krallarının Anadolu üzerine yaptıkları seferlerin

⁵⁸ ARAB II, 22,56; CAH III: 95

Akkuş Mutlu

sonucunda burada bulunan kavimlerden haraç olarak at ve binek hayvanı almaları bölgenin önemini artıran en önemli nedenler arasında yer almaktadır.⁵⁹

Sargon bu seferden dönüşte Hubuškia kralından haraç aldığını belirtmektedir.⁶⁰

“..... Nairi ülkesi kralı İanzu'nun bölgesine vardım. Nairi kralı İanzu 4 beru mesafedeki krali kenti Hubuškia'dan gelerek benimle buluştu ve ayaklarını öptü. O'ndan boyunduruğa vurulmuş atlar, sığır ve koyunları Hubuškia'da ganimet olarak aldım ...”⁶¹

Sargon 8. Seferini Tanrı Asur'a yazdığı bir mektupta anlatmıştır. Geçtiği ve yağmaladığı yerleri, aldığı ganimetleri ayrıntıları ile aktarmıştır. Bu sefer Hubuškia'nın içinde bulunduğu çok geniş bir coğrafyada gerçekleşmiştir.⁶² Sargon, Hubuškia'dan ayrıldıktan sonra ordusunu bölmek zorunda kaldığını, bölgenin aşılması güç dağlık bir alan olduğunu söylemektedir. Dağlardan geçerken bazı alanlarda geçiş sırasında tek sıra halinde ve yan olarak geçmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir.⁶³ Ancak seferin sonunda zafer Asurluların olmuştur. Asur Devleti'nin bu büyük zaferi Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya giriş yapan Türk kavimleri ile sekteye uğramıştır. Sargon Dönemi'ne ait kehanet metinlerinde İskit ve Kimmerlerin Hubuškia ülkesinden geçerek Asur'a saldıracağı belirtilmektedir.⁶⁴ Bu metinler de bölgenin coğrafi açıdan son derece önemli olduğunu göstermektedir. Asur'un kendisine yönelik saldırılar açısından, bölgenin hâkimiyetini elinde tutmasının son derece önemli olduğu açıktır.

İskitler ve Kimmerler sadece Asur için değil aynı zamanda Urartular için de büyük tehdit oluşturmuşlardır. Urartuların Kimmerlere yenilgisi Asur dönemine ait farklı belgelerde yerini bulmuştur. Belgelerden Asur'un gözcülerinin Hubuškia sınırları içinde faaliyet gösterdikleri ve gelişmeleri krala bildirdikleri anlaşılmaktadır. Bu faaliyetler özellikle Sargon'un Dönemi'nde oğlu Sanherip tarafından yürütülmüştür.⁶⁵ Sargon Dönemi'nde de Urartular ticaret yollarına hâkim olma yolunda Asur'un

⁵⁹ Çilingiroğlu, “Tanrı Assur'a Bir Mektup”, s. 1-26; Çilingiroğlu, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, s. 42.

⁶⁰ ARAB II, No.13.

⁶¹ ARAB II, No. 168.

⁶² Çilingiroğlu, “Tanrı Assur'a Bir Mektup”, s. 1-26; Çilingiroğlu, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, s. 42.

⁶³ ARAB II, No.170.

⁶⁴ Simo Parpóla-Ivan Starr-Jussi Aro, *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*, Helsinki University Press, Helsinki, 1990, No. 23; Reade, a.g.m., 186.

⁶⁵ SAA, I, No. 30.

Akkuş Mutlu

en büyük rakibidir. İki ülke de karşılıklı casuslar göndererek faaliyetleri hakkında bilgi toplamışlardır. Asur Kralı II. Sargon'un saltanat yıllarında oğlu Sanherip Urartu ülkesinde casusluk faaliyetlerini yürütüyor ve durumu babasına mektuplarla bildiriyor, Sargon'da bölgedeki duruma göre düşmana karşı nasıl hareket edilmesi gerektiği ile ilgili talimatlar veriyordu.⁶⁶

İskitler bölgede bazen Urartularla ittifak kurup Asur'a saldırmışlar bazen de Mannalarla hareket etmişlerdir. Asur kralı Esarhaddon M.Ö. 676'da İskit-Manna ittifakına bir darbe indirmiştir. İskitler Asur üzerine Hubuškia ülkesinden geçmiştir. Zira Asurluların, Kehanet metinlerinden İskitlerin Hubuškia üzerinden Asur sınırına saldırıp saldırmayacakları ile ilgili kehanetlerde buldukları anlaşılmaktadır.⁶⁷ Dolayısıyla Hubuškia bu dönemde de geçiş bölgesi olduğu için oldukça önemlidir.

Sonuç

Asur Devleti'nin Anadolu politikasında Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemi büyüktür. Asur'un Anadolu üzerindeki emellerine ulaşmasında en büyük rakibi olan Urartular bu coğrafyaya hükmetmektedir. Bölgenin savunmaya elverişli olması Urartuların Asur'a kafa tutmasında cesaretlendirici bir etken olmuştur.

Tam olarak bulunduğu yer araştırmacılar arasında tartışma konusu olan Hubuškia genel olarak Van Gölü ile Urmiye Gölü arasına yerleştirilmektedir. Ülkenin yerini kesin olarak tespit etmek mümkün olmasa da Asur çivi yazılı belgelerinden Urartu ile tampon bir bölge oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Hubuškia'nın Asur'un en büyük düşmanı olan Urartular üzerine yaptığı saferlerin yol güzergâhında bulunduğu düşünüldüğünde her iki devlet açısından bölgenin ne kadar önemli bir mevkide yer aldığı anlaşılmaktadır.

Asur yazıtlarında Hubuškia adıyla geçen ülkeye Urartuların ne isim verdiklerini bilmiyoruz. Çünkü Urartu yazıtlarında Hubuškia ismi geçmemektedir. Asur kralları bölgeye seferler düzenlediklerini ve Hubuškia ülkesinden özellikle at ve madenler üzerinden haraç aldıklarını belirtmektedirler. Bölgeden at üzerinden vergi alınması çok iyi cins atlar yetiştirildiğinin kanıtıdır. Elbette Nairi halkları da iyi cins atların yetiştiği ve zengin maden kaynaklarına sahip olan Hubuškia'nın Asur'un eline geçmesini istemeyecektir. Belgelerden Hubuškia'nın genel olarak III.

⁶⁶ Harry W. Saggs, *The Might That Was Assyria*, St. Martin's Press, New York, 1990, s. 93.

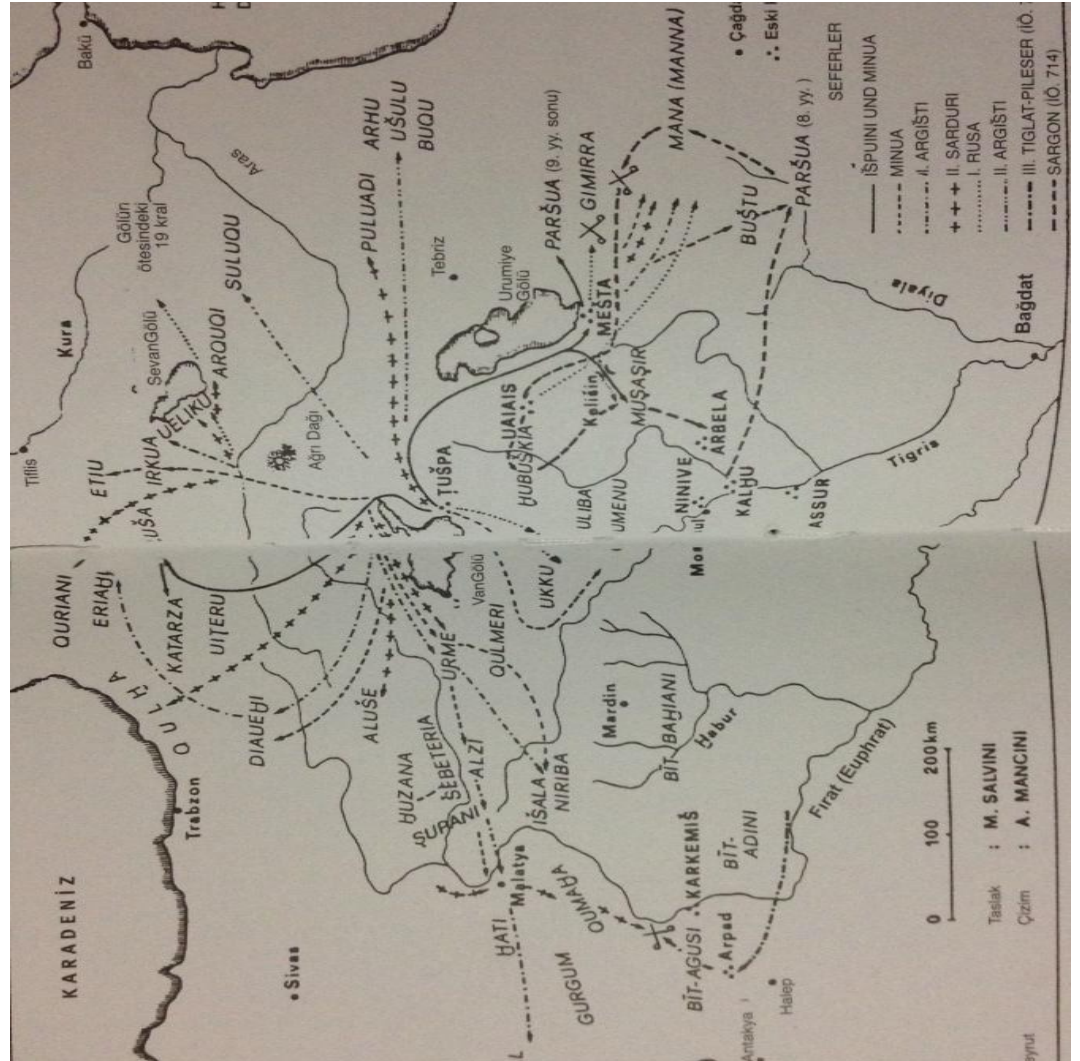
⁶⁷ CAH III: 128.

Akkuş Mutlu

Salmanassar Dönemi'ne kadar Asur'a haraç ödeyerek bağımsızlığını koruduğu anlaşılmaktadır.

Hubuškia, Asur ve Nairi Krallıkları'nın en önemli mücadelelerinin geçtiği bölgedir. Tampon bir bölge olması yani iki güçlü devletin direk karşı karşıya gelmesini önlemesi açısından son derece önemlidir. Bölge hâkimiyeti Urartu ile Asur arasında sürekli el değiştirmiştir. Mezopotamya'nın maden kaynakları ve kereste açısından fakir olması da Asur için bölgeyi daha cazip bir hale getirmiştir. Ayrıca Hubuškia'nın doğudan Akdeniz'e kadar uzanan ticaret yollarının da yol güzergâhında yer alması önemini artıran bir başka nedendir. Zira her iki devletin ekonomik gelişimi için ticaret yollarına hâkim olması son derece önemlidir.

Hubuškia ülkesinin sahip olduğu tüm bu avantajlar Asur ve Urartu için cazibe kaynağı oluşturmuştur. Urartular gibi Nairi bölgesindeki diğer kavimlerde Asur'un Anadolu'da büyük bir güç olmasını istememişlerdir. Bu sebeple birleşerek Asur'a karşı ittifaklar oluşturmuşlardır. Asur Devleti ile Nairi bölgesindeki kavimler arasında M.Ö. XIII. yüzyıldan M.Ö. VII. yüzyılın son çeyreğine kadar savaşlar devam etmiştir.

EK 1: Siyasi Harita.⁶⁸

⁶⁸ Mirjo Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü*, s. 280,281.

Kaynaklar

AKURGAL, E., *Anadolu Kültür Tarihi*, IXX. Baskı, Tübitak Yayınları, Ankara, 2005).

BELLİ, O., “Nairi-Hubushkia Ülkesi Araştırmaları”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, (23-26 Mayıs 1983)*, (1984): 31-39.

BROWN, S. C., “Media and Secondary State Formation in the Neo-Assyrian Zagros: An Anthropological Approach to an Assyriological Problem”, *Journal of Cuneiform Studies*, V. 38, No. 1. (1986).

ÇİLİNGİROĞLU, A., “Tanrı Assur’a Bir Mektup”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, İzmir, (1984): 1-26.

ÇİLİNGİROĞLU, A., *Urartu Tarihi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1994.

ÇİLİNGİROĞLU, A., *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir, 1997.

FRANKEL, D. *The Ancient Kingdom of Urartu*, London, 1979.

GRAYSON, A. K., *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114-859 B.C.)*, Vol. 2 (*The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Assyrian Periods, Vol. 2=RIMA 2*), University of Toronto Press, Canada, 1991.

GRAYSON, A. K., *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 B.C.)*, Vol.3 (*The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Assyrian Periods, Vol. 3=RIMA 3*), University of Toronto Press, Canada, 1996.

GRAYSON, A. K., *The Cambridge Ancient History (CAH III)*, Vol. III, Part 2, Chapter VIII, Cambridge: Cambridge, University Press, (2008): 103-141.

KARLSSON, M., *Early Neo-Assyrian State Ideology Relations of Power in the Inscriptions and Iconography of Ashurnasirpal II (883–859) and Shalmaneser III (858–824)*, Uppsala Universitet, Uppsala, 2013.

KINAL, F., *Eski Anadolu Tarihi*, IV. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

KLOCK-FONTANİLLE, I. *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara, 2005.

KÖROĞLU, K. -KONYAR, E., *Urartu: Doğuda Değişim*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

KURT, M., “Yeni Asur Devleti’nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, (2009): 1-13.

LAESSØE, J., "Building Inscription from Forth Shalmenesser III Nimrut", *Iraq*, XXI/1,)1959:. 38-41.

Lanfranchi, G., Assyrian Geography and Neo-Assyrian Letters The Location of Hubuşkia Again", *Neo Assyrian Geography*, ed. Mario Liverani, Roma, La Sapienza, (1995): 127-137.

LEVİNE, L. D., "Hubuskia", *Reallexikon der Assyriologie 4:* (1972-1975): 479.

LEVİNE, L. D., "Sargon's Eighth Campaign", L. D. Levine, T. C. Young (ed), *Mountainsand Lowlands: Essays in the Archaeology of Greater Mesopotamia*, Malibu: Undena Publications: (1977): 135-151.

LUCKENBILL, D. D. *Ancient Records of Assyria and Babilonia (ARAB I)*, VOL. I., The University of Chicago Press, Chicago 1926.

LUCKENBILL, D. D., *Ancient Records of Assyria and Babilonia(ARAB II)*, VOL. II., The University of Chicago Press, Chicago 1927.

MANSEL, A. M. *Ege ve Yunan Tarihi*, X. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2014.

MEDVEDSKAYA, I., "Localization of Hubuskia", S. Parpóla, R. M. Whiting (ed). Assyria 1995 Proceeding of the Anniversary Symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project Helsinki, September 7-11, 1995, *The Neo-Assyrian Text Corpus Project*, Helsinki (1997): 197-206.

MEMİŞ, E., *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.

ÖZMAN, R., *Assur-Urartu Siyasi Mücadelelerinin Yazıtlara Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1994.

PARPÓLA,S., Neo-Assyrian Toponyms, *AOAT*, Butzon&Bercker, Kevelaer, 1970.

PARPÓLA, S., (1987). *The Correspondence of Sargon II, Part I. Letters from the Assyria and the West (SAA 1)*, Eisenbrauns Pub., Helsinki.

PARPÓLA, S., *Court Poetry and Literary Miscellanea State Archives of Assyria (SAA III)*, Volume III, Edited by Alasdair Livingstone, Helsinki, 1989.

PARPÓLA, S.- STARR, I.- ARO J., *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*, Helsinki University Press, Helsinki, 1990.

PEHLIVAN, S., Urartu Krallığı ve Dış Politikası: I. Sarduri (MÖ. 844-828), İşpuini (MÖ. 828-810) ve Menua (MÖ. 810-785) Dönemi”, *History Studies*, Vol. 5, S. 5,1(2013): 93-205.

READE, J., "Campaigning Around Musasir", A.Çilingiroğlu, D. H. French (ed), III. Anadolu Demir Çağları Sempozyumu Bildirileri, 6-12 Ağustos 1990, Van, *The British Institute of Archaeology*, Ankara (1994): 185-188.

RUSSELL, H. F., "Shalmaneser's Campaign to Urartu in 856 B.C. and the Historical Geography of Eastern Anatolia According to the Assyrian Sources", *Anatolian Studies*, 34: (1984): 171 -201.

SAGGS, H. W., *The Might That Was Assyria*, St. Martin's Press, New York, 1990.

SALVINI, M, Urartu Tarihi ve Kültürü, Çev. Belgin Aksoy, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

SEVER, H., “Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (MÖ. 1950-1970) Yerli Halk ile Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler”, *Belleten*, LIX/224, (1995): 1-16.

TARHAN, T., “Urartu Devletinin Kuruluş Evresi ve Kurucu Krallardan ‘Lutupri= Lapturi’ hakkındaki Yeni Görüşler”, *An. Ar*, VIII, (1980): 69-114.

TAŞYÜREK, O. A., “A Rock Relief of Shalmaneser III on the Euphrates”, *Iraq*, XLI/1. (1979).

TOPALOĞLU, Y., *Kuzeydoğu Anadolu'da Urartu'nun Tarihi Mirası (Kalıntıları) ve Arkeolojik Verileri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum, 2009.

VAN LOON, M. N., The Inscription Of Ishpuini And Menua At Qalatgah”, *Journal Of Near Eastern Studies*, Vol. 34, No. 3, (1975): “201–207.

WILSON, J.V. K., “The Kurbail Statue of Shalmanassar III”, *Iraq*, XXIV / (1962): 1-2.

YİĞİT, T., “Tabal”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XL/3-4, (2000): 177-189.

ZIMANSKY, P. E., “Urartian Geography And Sargon's Eighth Campaign”, *Journal of Near Eastern Studies*, XLIX, (1990): 1–21.